

SEC IV.	Chemické reakcie, chemické rovnice
SEC IV. 2	Protolytické reakcie

Cieľové požiadavky:

Obsahový štandard: Arrheniova teória kyselín a zásad. Brønstedova kyselina, Brønstedova zásada. Protolytická reakcia. Konjugovaný pár. Amfotérne látky. Silná a slabá kyselina, silná a slabá zásada. Autoprotolýza vody. pH, stupnica pH, kyslý, neutrálny a zásaditý roztok. Indikátor pH. Neutralizácia, soľ. Titrácia. Hydrolýza.

Výkonový štandard

- Vysvetliť rozdiel medzi Arrheniovou a Brønstedovou teóriou kyselín a zásad.
- Vymenovať príklady silných kyselín (napr. HCl, HNO₃, H₂SO₄) a slabých kyselín (napr. H₂CO₃) aj vo väzbe na hodnoty ich disociačných konštánt.
- Vymenovať príklady silných zásad (napr. NaOH, KOH, Ca(OH)₂) a slabých zásad (napr. amoniak), aj vo väzbe na hodnoty ich disociačných konštánt.
- Opísať charakteristiky silných kyselín a zásad (úplná disociácia, veľké hodnoty K_A, K_B, veľmi dobrá schopnosť uvoľňovať, resp. prijímať, protón).
- Napísať k daným časticiam ich konjugovanú kyselinu, resp. zásadu.
- Napísať chemickú rovnicu autoprotolýzy vody a vyznačiť oxóniový kation a hydroxidový anión.
- Klasifikovať roztoky na kyslé, neutrálné a zásadité podľa hodnoty pH.
- Určiť pomocou indikátora pH roztoku.
- Vyhľadať údaje o hodnote pH roztokov potravín, potravín, telových tekutín a porovnať ich.
- Vypočítať pH pre silnú kyselinu a zásadu pri zadaní ich koncentrácie.
- Vysvetliť vplyv silných kyselín a zásad na ľudský organizmus.
- Napísať chemickú rovnicu neutralizácie.
- Vymenovať príklady praktického využitia neutralizácie a protolytických reakcií.
- Zrealizovať acidobázickú titráciu na základe zadania.
- Vymenovať aspoň tri rôzne spôsoby prípravy solí.
- Vysvetliť podstatu hydrolýzy solí a jej vplyv na pH roztokov týchto solí.
- Vymenovať príklady konkrétnych solí, ktoré hydrolyzujú za vzniku kyslého, neutrálného a zásaditého roztoku.
- Vysvetliť a dodržiavať zásady bezpečnosti práce s kyselinami a zásadami.

Typy teórií kyselín a zásad	Kyseliny	Zásady
Arrheniová Vhodná iba pre vodné roztoky, iba pre neutrálné molekuly	Látky, vo vodnom prostredí odštepujúce H ⁺ HA → A⁻ + H⁺	Látky vo vodnom roztoku odštepujúce OH ⁻ BOH → B⁺ + OH⁻
Brønsted- Lowryho Aj na nevodné prostredie Kys. a zás. môžu byť aj neutrálné atómy aj ióny	Látky schopné odovzdať H ⁺ (donor H ⁺)	Látky schopné prijať H ⁺ (akceptor H ⁺) Obsahujú voľné elektr. páry
Lewisová Aplikovateľné na koordinačné zlúčeniny HCl a H ₂ SO ₄ podľa nej nie sú kyselinami	<ul style="list-style-type: none"> • Látky, ktoré sú akceptorom voľného elektrónového páru • Centrálne atómy v komplexných zlúčeninách • Elektrofílné častice 	<ul style="list-style-type: none"> • Látky, ktoré sú donormom voľného elektrónového páru • Ligandy v koordinačných zlúčeninách • Nukleofilné častice

Amfotérne látky(amfolyty)

- látky schopné prijímať a odovzdávať H⁺
- Jedna látka môže mať vlastnosti zásady aj kyseliny (v závislosti od druhej látky)

Protolytické reakcie (acidobázické) reakcie (Brønsted-Lowry)

- Reakcie, pri ktorých dochádza k prijímaniu a odovzdávaniu protónov vodíka (H^+) medzi kyselinami a zásadami (bázami)

Všeobecný zápis protolytických reakcií:**Konjugovaný pár-** dvojica líšiac sa o jeden H^+

- Pri protolytických reakciách kyseliny odštepujú protón vodíka a stávajú sa konjugovanými zásadami, zásady protón vodíka viažu a stávajú sa konjugovanými kyselinami.

Rozdelenie kyselín

A. Podľa sýtnosti		
a.jednosýtne	b.dvojsýtne	c.trojsýtne
B. Podľa spôsobu naviazania H^+		
a.bezkyslíkaté	b.kyslíkaté(oxokyseliny)	

- **Sýtnosť kyseliny** - počet kyslých(odštiepiteľných) vodíkov v jednej molekule

Rozdelenie zásad

A. Podľa sýtnosti		
a.jednosýtne	b.dvojsýtne	c.trojsýtne

- **Sýtnosť zásady** - počet protónov vodíka, ktoré môže zásada prijať

Rovnováha protolytických reakcií (protolytická rovnováha)

- Dynamická rovnováha medzi reaktantami a produktami
- Koncentrácie látok (kyseliny, zásady a ich konjugované páry) sú stále
- Závisí iba od teploty
- Rýchlosť priamej a spätnej reakcie rovnaká

Disociácia(ionizácia) kyseliny

- protolytická reakcia prebiehajúca pri rozpúšťaní kyselín vo vode
- veľmi rýchla vratná, rovnováha sa ustáli hneď, charakterizuje ju K_c
- u viacsýtnych kyselín disociácia vo viacerých stupňoch

Rovnovážná konštanta reakcie K_c **Disociačná(ionizačná) konštanta kyseliny K_A**

Disociačná konštanta kyseliny K_A $HA + H_2O \leftrightarrow H_3O^+ + A^-$	Disociačná konštanta zásady K_B $B + H_2O \leftrightarrow BH^+ + OH^-$

pK_A - záporný dekadický logaritmus

Disociačná konštanta kyselín (K_A) a zásad (K_B)

- udáva mieru sily kyselín a zásad
- **Čím je hodnota disociačnej konštanty vyššia, tým je:**
  1. kyselina silnejšia a viac disociovaná vo vodnom roztoku (ľahšie odovzdáva H^+ vodíka)
  2. zásada(rýchlejšie prijíma protón vodíka)
- **čím nižšia hodnota pK_A/pK_B tým kyselina/zásada silnejšia**
- závisí od teploty a uvádza sa v tabuľkách (pri 25°C)
- u viacsýtnych kyselín K_A klesá $K_{A1} > K_{A2} > K_{A3}$ (klesá sila kyseliny)

Ionizácia viacsýtnej kyseliny

Sila kyseliny(kyslosť)

- schopnosť kyseliny odovzdávať protón vodíka, čím je kyselina silnejšia, tým je viac disociovaná vo vode
- **čím vyššie oxidačné číslo kyselinotvorného prvku, tým väčší počet atómov kyslíka a tým silnejšia kyselina**
(čím väčšia prevaha kyslíkov nad vodíkmi, tým kyselina silnejšia)
- u viacsýtnej kyseliny jej sila pri disociácii postupne klesá

slabé kyseliny	stredne silné kyseliny	silné kyseliny
$K_A(HA) < 10^{-4}$	$10^{-4} < K_A(HA) < 10^{-2}$	$K_A(HA) > 10^{-2}$
$pK_A > 4$	$4 > pK_A > 2$	$pK_A < 2$
<ul style="list-style-type: none"> • uvoľňuje H^+ ťažko • disociácia čiastočná • prevládajú neionizované molekuly kyseliny 	<ul style="list-style-type: none"> • Koncentrácie neionizovanej kyseliny a ionizáciou vzniknutých iónov sú porovnateľné 	<ul style="list-style-type: none"> • uvoľňuje H^+ ľahko • takmer úplná disociácia • koncentrácia nedisociovaných molekúl rovná nule

Sila zásady (zásaditosť)

- schopnosť zásady prijímať protón vodíka

Slabé zásady	Stredne silné zásady	Silné zásady

Vzťahy medzi kyselinami a ich konjugovanými zásadami

- Čím je kyselina silnejšia, tým je jej konjugovaná zásady slabšia a opačne

Konjugované zásady silných kyselín	<ul style="list-style-type: none"> • Slabá schopnosť viazať H^+ • S vodou nereagujú • $Cl^-, Br^-, I^-, NO_3^-, SO_4^{2-}$
Konjugované zásady slabých kyselín	<ul style="list-style-type: none"> • viažu z vody H^+ • s vodou reagujú • vznik málo disociovaných látok • $CH_3COO^-, S^{2-}, CO_3^{2-}, OH^-, NH_3$

Autoprotolýza vody

- **vlastná disociácia (ionizácia) molekúl vody, ktoré si medzi sebou vymieňajú H^+ (vystupujú ako Brönstedtová kyselina a zásada)**
- Molekula vody amfotérna
- Reakcia vratná, veľmi rýchla
- Ustáli sa dynamická rovnováha protolytickej reakcie (posunutá na stranu reaktantov- viac nedisociovaných molekúl, koncentrácia vody v stave rovnováhy je rovnaká ako na začiatku deja)

Rovnovážna konštanta K_c

Iónový súčin vody K_v

- **súčin rovnovážnych koncentrácií H_3O^+ a OH^-**
- Závisí od teploty a je to experimentálne zistená hodnota (pri teplote $25^\circ C$)

pH stupnica

- **Stupnica, ktorá udáva mieru kyslosti vodného roztoku**
- Každéj hodnote $[H_3O^+]$ prislúcha určitá hodnota pH
- Matematická logaritmická funkcia pre jednoduchšie výpočty (aby sa nepoužívali záporné exponenty)

pH stupnica															
pH	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
$[H_3O^+]$	1	10^{-1}	10^{-2}	10^{-3}	10^{-4}	10^{-5}	10^{-6}	10^{-7}	10^{-8}	10^{-9}	10^{-10}	10^{-11}	10^{-12}	10^{-13}	10^{-14}
$[OH^-]$	10^{-14}	10^{-13}	10^{-12}	10^{-11}	10^{-10}	10^{-9}	10^{-8}	10^{-7}	10^{-6}	10^{-5}	10^{-4}	10^{-3}	10^{-2}	10^{-1}	1
	Kyslý roztok							nr	Zásaditý roztok						

Rozdelenie roztokov podľa hodnoty pH		
kyslý	neutrálny	zásaditý
$[H_3O^+] > [OH^-]$	$[H_3O^+] = [OH^-]$	$[H_3O^+] < [OH^-]$
$[H_3O^+] > 10^{-7} \text{ mol/dm}^3$	$[H_3O^+] = 10^{-7} \text{ mol/dm}^3$	$[H_3O^+] < 10^{-7} \text{ mol/dm}^3$
$[OH^-] < 10^{-7} \text{ mol/dm}^3$	$[OH^-] = 10^{-7} \text{ mol/dm}^3$	$[OH^-] > 10^{-7} \text{ mol/dm}^3$
pH < 7	pH = 7	pH > 7

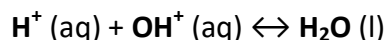
Vzťahy pre výpočty pH

Neutralizácia (podľa Arrhenia)

- **protolytická reakcia vodného roztoku kyseliny a zásady za vzniku vody**

Charakteristika neutralizácie

- vznik vody a soli
- prebieha rýchlo (nízka aktivačná energia) a samovoľne
- exotermická
- rovnováha výrazne posunutá na pravú stranu (voda v roztoku málo disociovaná na ióny)

Využitie neutralizácie

- **Kvantitatívna analytická metóda (titrácia)**- stanovenie OH^- a H^+ v roztokoch rôznych látok (*nápoje, odpadové látky, potraviny...*)
- **Čistenie odpadových vôd**- odstránenie nežiadúcich zásada a kyselín z roztokov
- **Prvá pomoc**
- **Výroba solí**

Sol'

- **látka zložená z katiónu kovového prvku/amónneho katiónu (odvodeného od zásady) a aniónu kyseliny**

Spôsoby prípravy solí

1. Neutralizácia
2. Reakcia kovu s kyselinou
3. Reakciou kovu s nekovom
4. Reakcia kyselinotvorného oxidu s hydroxidom
5. Reakciou hydroxidotvorného oxidu s kyselinou

Hydrolýza solí

- **protolytická reakcia iónov rozpustenej soli s vodou, pri ktorej vznikajú H_3O^+ alebo OH^-**

1.	2.	3.	4.
Disociácia soli na ióny	Reakcia iónov s vodou	Vznik H_3O^+ alebo OH^-	pH roztoku závisí od katiónov/ aniónov soli

- Hydrolýze nepodliehajú anióny silných kyselín a katióny silných zásad (*vo vodnom roztoku ostávajú takmer úplne disociované!*)

A. soľ silnej kyseliny/ slabej zásady - výsledný roztok kyslý

Napr. NH_4Cl soľ silnej kyseliny/ slabej zásady

- Soľ silnej kyseliny, Cl^- - anión, slabá konjugovaná zásada, s vodou nereaguje
- Soľ slabej zásady- NH_4^+ - nestabilný kation, silná konjugovaná kyselina s vodou reaguje ako kyselina $\text{NH}_4^+ + \text{H}_2\text{O} \rightarrow \text{NH}_3 + \text{H}_3\text{O}^+$

B. soľ slabej kyseliny/ silnej zásady - výsledný roztok zásaditý

Napr. CH_3COONa - soľ slabej kyseliny/ silnej zásady

- soľ slabej kyseliny, CH_3COO^- - nestabilný zásaditý anión, silná konjugovaná zásada, s vodou reaguje ako zásada $\text{CH}_3\text{COO}^- + \text{H}_2\text{O} \rightarrow \text{CH}_3\text{COOH} + \text{OH}^-$
- soľ silnej zásady- Na^+ - kation, slabá konjugovaná kyselina s vodou nereaguje

C. soľ slabej kyseliny/ slabej zásady - výsledný roztok neutrálny

Napr. $\text{CH}_3\text{COONH}_4$ soľ slabej kyseliny/ slabej zásady

- soľ slabej kyseliny, CH_3COO^- , nestabilný zásaditý anión, silná konjugovaná zásada, s vodou reaguje ako zásada $\text{CH}_3\text{COO}^- + \text{H}_2\text{O} \rightarrow \text{CH}_3\text{COOH} + \text{OH}^-$
- soľ slabej zásady- NH_4^+ - nestabilný kyslý kation, silná konjugovaná kyselina s vodou reaguje ako kyselina $\text{NH}_4^+ + \text{H}_2\text{O} \rightarrow \text{NH}_3 + \text{H}_3\text{O}^+$

D. soľ silnej kyseliny/ silnej zásady - výsledný roztok neutrálny

Napr. NaCl soľ silnej kyseliny/ silnej zásady

- soľ silnej kyseliny, Cl^- - anión, slabá konjugovaná zásada, s vodou nereaguje
- soľ silnej zásady, Na^+ - kation, slabá konjugovaná kyselina, s vodou nereaguje
- Tieto soli nehydrolyzujú, vo vode sa vyskytujú v hydratovanom stave

Zhrnutie hydrolyzy solí

Kyslý roztok	Neutrálny roztok	Zásaditý roztok
Soľ slabej zásady/ silnej kyseliny	Soľ silnej zásady/ silnej kyseliny Soľ slabej zásady/slabej kyseliny	Soľ slabej kyseliny/silnej zásady

Acidobázické indikátory

- **Látky, ktoré menia farbu v závislosti od koncentrácie H_3O^+ iónov v roztoku**
- Slabé organické kyseliny alebo zásady

funkčná oblasť indikátora(farebný prechod)

- **hodnota pH, kedy dochádza k zmene farby indikátora**
- Na stanovenie kyslosti a zásaditosti roztokov

zmena pH → zmena štruktúry → zmena sfarbenia

Prehľad indikátorov

Typ indikátora	Farba kyslej formy	Farba zásaditej formy	Funkčná oblasť (pH) pri 20°C
Metylová žltá	červená	žltá	2,9-4,0
Bromfenolová modrá	žltá	modrá	3-4,6
Metyloranž	červená	žltá	3,1-4,4
Kongočerveň	modrofialové	červené	3-5,5
Brómrezolová zelená	žltá	modrá	3,8-5,4
Metylčerveň	červená	žltá	4,4-6,2
Lakmus	červené	modré	5-8
Brómtymolová modrá	žltá	modrá	6-7,6
Neutrálina červená	červené	žltohnedá	6,8-8
Fenoftaleín	bezfarebná	červená	8,2-10
Tymoftaleín	bezfarebná	modrá	9,3-10,5

Tlmivé roztoky (pufre)

- **Roztoky schopné v roztoku udržiavať konštantnú hodnotu pH**

Napr.

1. roztok slabej kyseliny a jej soli so silnou zásadou (*acetátový pufer- octová s octanom sodným*)
2. roztok slabej zásady a jej soli so silnou kyselinou

Príklad:

- Zmes H_2CO_3 a HCO_3^- v krvnej plazme (udržiavanie pH krvi 7,35-7,45)- ak sa poruší.... acidóza, alkalóza- hrozí smrť
- Fosfátový pufer (pH 7,4) pre udržiavanie pH biologických vzoriek vo výskume, aby nedošlo k denaturácii enzýmov
- Kalibrácia pH metrov
- Chemická analýza
- Správne použitie farbív pri farbení látok
- Fermentačné procesy